

Európai uniós terminológia és fordítás – múlt és jelen

Várnai Judit Szilvia

1. A magyar uniós terminológia és fordítás rövid története

Az uniós terminológia magyar nyelvű átültetése még a csatlakozás előtt sok évvel megkezdődött, különféle szintereken és megfelelő, mindenki által elfogadott koordináció nélkül, ebből következően az egységesség megvalósítása sokszor nagy nehézségekbe ütközött, gyakorlatilag intézményenként, felhasználónként eltért bizonyos kifejezések magyar nyelvű használata. Fordítók, tolmácsok, nyelvészek között, és érintett szakmai körökben – elfogadott autoritás hiányában – rengeteg vita zajlott a kifejezések körül. Az EU adatbázisai (Eurodicautom, Euterpe, TIS, illetve a kisebb ügynökségi adatbázisok) idővel ugyan egyre több magyar kifejezést tartalmaztak, de más intézményekkel vagy a magyar szakmai érintettekkel való egyeztetést nélkülözve.

Az uniós terminológia alapja az EU joganyagának (*acquis communautaire*) a kifejezőkészlete, ezen belül is főleg az elsődleges joganyagé (hiszen a további jogszabályok ebből származtathatóak), erre épülve pedig a másodlagos jogszabályoké, és gyakorlatilag minden további, nem jogszabályi, akár beszélt nyelvi szöveg is ezekre épül, illetve ezek alapján kreál új terminusokat. Magyarország csatlakozásának egyik feltétele volt az uniós joganyag (hatályos, illetve releváns részének) magyarra fordítása, ez kb. 100 000 oldalt tett ki a csatlakozásig.¹ Ezt a munkát az Igazságügyi Minisztérium (IM) Európai Közösségi Jogi Főosztályán létrehozott, Somssich Réka által irányított Fordításkoordináló Egység (FKE) végezte, az EU részéről a TAIEX segítségével, 1997-től nagyjából mostanáig (az FKE 2004. május 1. után főleg a történeti bírósági határozatok fordításával foglalkozott). A fordítást, a nyelvi és szakmai lektorálást külső fordítóirodák munkatársai végezték közbeszerzés keretében, az IM-ben pedig jogász végzettségű, legalább két uniós nyelvet ismerő jogi-nyelvi szerkesztők lektorálták ezeket (az eredeti kis létszám a csatlakozás közeledtével fokozatosan körülbelül ötvenre növekedett, majd a csatlakozást követően ismét minimálisra csökkent).

Mivel a terminológiai egységesítés fontosságát hamar felismerték, 2001 márciusától 2005 júniusáig nyelvi, fordítói végzettséggel rendelkező, szintén legalább két uniós nyelvet ismerő terminológusok végezték a feladatot (4–9 fő; e cikk szerzője 2003-tól a terminológiai csoport vezetőjeként), vagyis a terminológiai kutatást, egyeztetést, egységesítést és a terminológiai adatbázis karbantartását. Az IM koordinálásában elvégzett fordítási és terminológiai munka általánosan elismert, a szervezési, illetve a közigazgatási háttérből adódó nehézségek ellenére alapvetően használható, szakmailag összességében megbízható eredményt produkált, bár kétségtelen hibái miatt érték jogos kritikák. A rendkívül

magas szakmai, nyelvi színvonal, igényesség és alaposág különösen jellemzi az elsődleges joganyag Számadó Tamás által készített, illetve koordinált fordításait és terminológiáját.² A munkáról az IM munkatársai időközben számos konferencián, egyéb fórumon beszámoltak (nyomtatásban ld. Somssich–Varga 2001, Várnai 2004, Várnai–Számadó 2004), és az FKE munkatársai által lektorált tankönyv is megjelent az uniós fordításokhoz (Bart–Klaudy 2003).

A csatlakozással a jogszabályok és további szövegek fordításának feladatát az EU intézményeinél alkalmazott fordítók vették át. Tekintettel a tíz új állam és nyelv csatlakozásával járó megnövekedett szervezési, adminisztratív terhekre, a folyamat nem ment zökkenőmentesen: a csatlakozás után az EU-ban keletkezett jogszabályszovegek magyar fordításai számos esetben igen komoly nyelvi és szakmai hibákat tartalmaztak, emellett nem követték az egységes terminológiát, mellőzték a formai követelményeket. Ennek oka többértű. Egyrészt a csatlakozás után az OPOCE, az EU kiadóhivatala egyszerre nézett szembe azzal a lemaradással, ami a csatlakozás előtt az új tagállamokban készült jogszabályfordítások összesen több százezer oldalának késedelmes tördelése, továbbá nyomtatott és elektronikus formában való megjelenítése miatt keletkezett, illetve a 2004. május 1-jét követően az új nyelveken is folyamatosan születő szövegek okozta fokozott terheléssel, ebből természetesen fakadtak minőségi gondok.

Másrészt, és ez a fontosabb, a jogszabályszovegek legnagyobb része a Bizottságnál készül, ahol szervezési okokból nincs hivatalos és rendszeres formája a magyarországi szakmai érintettekkel való konzultációnak a jogszabályok fordítási szakaszában. A Tanácsnál, ahol kevesebb szöveg készül, van mód egyeztetésre. Emellett a Bizottság (és több más intézmény) fordítószolgálatai a fordítási munka egy részével a jelentős munkateher miatt külső szabadúszó fordítókat bíznak meg, akikkel a munkájukat lektoráló intézményi fordítók nem kerülhetnek közvetlenül kapcsolatba. A kontroll igen korlátozott, az információk, esetleg kérdések kölcsönösen nem jutnak el az érintettekhez. Ennek több oka van. Az egyik, hogy a folyamatban közöttük áll a (magyarul általában nem tudó tisztviselőkből álló) külső fordítókért felelős osztály. A másik ok a következő: mivel igen nagy, egyszerre több nyelvre kiírt közbeszerzési pályázatokról van szó, azokat sokszor nem magyar, hanem nemzetközi fordítóirodák nyerik meg. Ilyenkor megtörténhet, hogy a magyar fordítóhoz úgy jut el az anyag, hogy a szakmailag érintett főigazgatóságtól a szöveget kapó magyar osztály megküldi azt a külső fordítókért felelős osztálynak, amely az anyagot elküldi egy fordítóiroda, mondjuk, prágai központjába, ahonnan megkapja a budapesti iroda, majd végül a fordító. Hogy e folyamatban ki és mennyi idő alatt lektorálja a fordított szöveget, az esetfüggő, és sokszor bizonyára kiábrándító lenne a válasz. A tényleges megrendelő pedig (vagyis például a Bizottság esetében az adott szakfőigazgatóság) megintcsak nemigen kommunikál a fordítási folyamat résztvevőivel.

A minőség mindenestre általános vélemény szerint javult a csatlakozást követő állapotok óta, de még nem teljesen kielégítő, és a képhez még hozzátartozik, hogy kihirdetett uniós jogszabályszoveghez hivatalosan helyesbítést kérni nem egyszerű, és csak rendkívül indokolt esetben lehetséges (ami nyilván ritkán történik meg). Arról pedig gyakorló fordítók igen sokat tudnak mesélni, hogy milyen problémákat jelenthet egy rossz fordítás, rossz terminus adott esetben

kötelező átvétele, például ha egy szöveg konkrétan hivatkozik egy korábbira vagy módosítja azt, és ebből adódóan az új szöveg egész terminológiai hálóját a réginek esetleg kevésbé szerencsés fordítása határozza meg a fordító legjobb tudása ellenére. Ilyenkor nincs jó megoldás: a külső fordító munkáját a megbízó intézménynél lektoráló személy azt is számon kérheti rajta, hogy miért használ rossz terminológiát vagy fordít rosszul (ha az illető lektor nem ellenőrzi az eredeti szöveget, ami idő hiányában megtörténhet), de azt is, hogy miért tér el az eredeti szövegtől (ha a fordító úgy döntött, hogy nem hajlandó a meggyőződésével ellenkező szöveghez ragaszkodni).

A terminológia alakulását szintén szervezési problémák jellemzik. Az IM a csatlakozást követően már nem volt felelős az uniós terminológia alakításáért, azonban mégis sokáig maradt még egyfajta hivatkozási pont. Az IM adatbázisa pedig a mai napig a fő terminológiai forrás, annak ellenére, hogy már nem bővül, mivel az uniós intézményekben jó ideig nem volt sem a terminológiai kutatásra, egységesítésre kijelölt külön terminológus (ma is inkább olyanok, akik elsősorban fordítók, és emellett foglalkoznak terminológiával), másrészt a nagy intézmények (Bizottság, Tanács, Parlament) fordítószolgálatai között a terminológia összehangolására gyakorlatilag a mai napig nincs hivatalos fórum.

Az EU időközben ugyan létrehozott egy intézményközi terminológiai adatbázist, az IATE-t (Inter-Agency Terminology Exchange),³ de ez egyelőre még nem látszik biztosítani a valódi konszenzust és egységességet, legalábbis a magyar nyelv vonatkozásában, és egyelőre kívülről nem hozzáférhető, csak az intézmények belső munkatársai számára.

Ebből a helyzetből kiutat keresve 2003-ban Gulyás Róbert európai parlamenti tolmács elindította a HUTERM nevű terminológiai internetes fórumot uniós tolmácsok, fordítók, jogász-nyelvészek, uniós munkatársak, nyelvészek stb. számára. Az azóta is áldozatos munkával moderált és népszerűsített HUTERM egyre növekvő számú tagsággal rendelkezik.⁴ Ez a fórum vált az uniós terminológiai kérdések, viták fő színterévé, bár minden erénye ellenére kétségkívül ez is az autoritás problémájával, vagyis a hivatalos háttér hiányával küzd. Márpedig így az itt felmerülő kifejezések sem kapják meg a szükséges jóváhagyást és elismerést, inkább tapasztalatcsere, adott esetben gyors, hasznos segítségnyújtás remélhető a tagoktól, és az eredmények gyakorlatilag a korábbi hozzászólások „süllyesztőjében” maradnak.

2. Az IM terminológiai adatbázisa (Termin)

Az IM részére Termin néven 2001-ben fejlesztett Oracle alapú adatbázisnak belső és külső felülete is volt korábban, a belső a jogi-nyelvi szerkesztők munkáját segítette, és a bekerülő kifejezések az általuk történő jóváhagyást követően kerültek az internetes keresőfelületre.⁵ A Termin az alapszerződéseknek gyakorlatilag teljes terminológiáját tartalmazza (kb. 2000 kifejezés), emellett kb. 21 000 kifejezést a másodlagos joganyagból (rendeletek, irányelvek, határozatok) és a bírósági határozatokból. Mivel valamennyi előforduló kifejezést lehetetlen lett volna felvenni a rendelkezésre álló idő alatt, a másodlagos és a bíró-

sági anyagból csak a legfontosabb, leggyakoribb vagy legtöbb kutatást igénylő kifejezések szerepelnek. (A bírósági terminológia kialakítása szervezési okokból egyébként is szinte párhuzamosan zajlott az FKE-ben és az Európai Bíróság jogász-nyelvészeinél, akik az 1998 utáni, illetve aktuális bírósági határozatokat fordítják.)

A Termin célja elvileg az volt, hogy a munka befejezése után átadják az EU-nak, de technikai okokból és a csatlakozásokkal járó adminisztratív terhek miatt az átvétel azóta sem történt meg, így a már említett IATE nevű adatbázisban a hivatalos terminológia sajnos nem szerepel. A Termin tartalmát három kiadó jelentette meg az IM-mel 2004-ben kötött felhasználói szerződés keretében, így az az internetes felület mellett hozzáférhető a Morphologic–SZAK Kiadó CD-melléklettel 2004-ben kiadott nyomtatott szótárában, a HVG–Orac által kiadott havi frissítésű elektronikus jogszabály-adatbázis részeként (2004-től), illetve az Akadémiai Kiadó 2005-ben önállóan megjelentetett CD-jén. Ezek a kiadványok az adatbázis 2004 szeptemberében lezárt változatát tartalmazzák, és ehhez képest tartalmilag a Termin jelenlegi internetes felülete sem tér el igazán.

A Termin a pontosság érdekében az angol mellett francia és német megfelelőket is tartalmaz, a terminológiai kutatás, illetve a jogszabályok fordítása és lektorálása során pedig a nyolc további akkori hivatalos nyelvi változat is felhasználásra kerülhetett. Ez részben elvi szempontból fontos, mivel az Unióban valamennyi nyelv egyaránt hivatalos, a jogszabályokat hivatalosan nem lefordítják, hanem valamennyi nyelven szövegezik. Részben pedig gyakorlati szempontból: az angol ugyanis kifejezéseit illetően sokszor rendkívül pontatlan, gyakran hanyag, kétértelmű nyelv, ráadásul gyökeresen eltérő jogrendszer áll a háttérben, ami fogalmi rendszerét is meghatározza. A német és a francia jóval pontosabb, a magyarhoz közelebb álló jogi fogalomrendszerrel rendelkezik. Az angol szövegek, az angol nyelvű uniós fogalmak a kezdeti (nem is rövid) időszak tekintetében maguk is fordítások voltak, hiszen az Egyesült Királyság csak 1972-ben csatlakozott. Az uniós fordítás és terminológia a magyarországi közfelfogással ellentétben tehát nem szűkíthető le az angol–magyar viszonylatra, mivel az intézményekben a kommunikáció nyelve ma is erősen a francia, és például a bírósági határozatok ma is franciául szövegeződnek. (Ez utóbbi tények egyébként nem egészen kedvezőek a magyar fordítótársadalomra, hiszen nálunk a francia nyelv bármilyen szintű oktatása, ideértve a fordítóképzőket is, sajnos hagyományosan jóval kisebb „tömegeket” mozgat meg, mint az angolé és a németé.)

Mivel egy terminus jelentése szakterületenként is eltérhet, a Termin az egyes kifejezéseknél a szakterületet is feltünteti. Hogy a fordítónak erre különösen oda kell figyelnie, azt illusztrálja, hogy az *operator* szóra rákeresve például hat találatot is kapunk (mezőgazdaságtól közlekedésig), némelyiknél még több megfelelővel. Szerepelnek az adatbázisban továbbá az adott kifejezések forrásai is (a jogszabály ún. Celex-száma vagy szöveges forrásmegjelölés formájában), ami nagyon fontos a visszakereshetőség szempontjából, hiszen lehetséges, hogy az adott fordítás csak az adott szövegben releváns.

Nem kerültek az adatbázisba egyszerű szótári egységek vagy teljes mondatok, hiszen ez utóbbiak lefordítása a fordítók feladata. Segíti őket ebben az IM által a Tanács *Form of Acts* című dokumentuma alapján készített angol–magyar nyelvű,

szövegtípusonként (pl. rendelet, nemzetközi megállapodás stb.) komplett fordítási modelleket tartalmazó *Jogszabályok formája* és a fordításhoz részletes egyéb tudnivalókkal szolgáló (a tipikus preambulumekezdő kifejezésektől a lábjegyzeteken, speciális helyesírási tudnivalókon, az alapszerződések megnevezésén és a Celex-szám felépítésének magyarázatán keresztül a világ államai hivatalos megnevezésének felsorolásáig igen sok mindenre kiterjedő) *Útmutató*, továbbá a bírósági határozatokhoz készült *Vademecum*.⁶ Egyes címszóknál, főleg intézményneveknél, címeknél, rövidítések is szerepelnek.

3. Terminológiai kutatás

Az IM munkája során a jogi és speciálisan uniós, a magyarban még nem ismert kifejezések sorsát a jogi lektorok döntötték el, gyakran szakértőkkel konzultálva. A szakkifejezések (mezőgazdaság, közlekedés stb.) esetén a terminológusok szótárakban, szakkönyvekben, szakglosszáriumokban, interneten végeztek kutatást, továbbá fontosabb esetekben más minisztériumok és szakmai intézmények szakértőivel konzultációra került sor. Olykor több szakértő között kellett egyeztetni, mert a kifejezések intézményről intézményre, illetve időben is változhatnak. Ragaszkodni kellett a már meglévő magyar nemzeti jogszabályok szövegének terminológiájához is, mert azokkal is biztosítani kellett a koherenciát, különösen igaz volt ez a már harmonizált jogszabályokra. Néha nem is fordítás történt, így például a vámtarifa esetén sem, amikor csak át kellett venni a megfelelő magyar kifejezést, a vámtarifaszám alapján azonosítva azt.

Fontos eszköz továbbá a kontextus: az adott jogszabályban a kifejezéshez definíció is járulhat, illetve a szövegekörnyezet nyilvánvalóan jobban megvilágíthatja a jelentést. Más nyelvi változatok figyelembe vétele is fontos volt, az angol már említett problémái miatt (természetesen ez nem azt jelenti, hogy a többi adott esetben nem jelentett gondot, hiszen a német kifejezések például gyakran túlságosan leszűkítik az értelmet a pontosságra törekedve). Mivel azonban a joganyagon belül sem feltétlenül bizonyult konzekvensnek a szóhasználat az egyes nyelvi változatok tekintetében, a magyar megfelelő keresésénél olykor kellő rugalmasságot kellett alkalmazni.

4. A terminológia típusai, új terminológia fordítása. Rövidítések, helyesírás

Szövegbeli előfordulás szerint beszélhetünk alapvetően a jogszabályokban (ezen belül az elsődleges, illetve csak a másodlagos joganyagban) előforduló kifejezésekről, illetve a csak nem jogi szövegekben előforduló kifejezésekről (például az eurozsargon elemei).

Az uniós terminológia téma szerint is csoportosítható: egyrészt a sajátos uniós nyelvhasználatból adódnak az eurozsargon kifejezései, melyek leginkább az intézmények működésére utalnak, és formailag akár keletkezhetnek szóalkotással is (*eurocrat*, *euroseptic*, *eurospeak*) vagy valamennyi nyelven egyazon forma is

előfordul (pl. a francia *acquis communautaire*). Nyilván igen fontos rétege az uniós kifejezéseknek a jogi terminológia, ami szintén szétválik, egyrészt kötött jogi kifejezésekre (*criminal court – büntetőbíróság*), másrészt normatív kifejezésekre (*in witness whereof – fentiek hitelül*), harmadrészt a nem kifejezetten jogi, inkább szabályozási kifejezésekre (*quality wine – minőségi bor*). A terminológia harmadik fontos csoportját alkotják az egyéb, az Unió által szabályozott területekre vonatkozó szakkifejezések (*lifelong learning – élethosszig tartó tanulás*). Fontos még megemlíteni az intézményneveket és a címeket, melyeknek az egymáshoz asszociálhatóság érdekében kötött formai kritériumoknak kell engedelmesskedniük (pl. a jogszabálcímek mindig *-ról/ről* végződésűek).

A terminológia problémái nagyon gyakran abból adódnak, hogy a fordítandó kifejezések tulajdonképpen (fogalmi) kulturális reáliák, nyelvünkben gyakran az általuk jelölt fogalom is ismeretlen. Három lehetséges megoldás adódhat:

(1) azonosítás egy meglevő kifejezéssel (ez félrevezethet, pl. a *VAT*, vagyis *value-added tax* nem *ÁFA*, bár sokáig használták ekvivalensként, hanem a *hozzáadottérték-adó* a tartalmilag pontos fordítás, igaz, ennek *HÉA* rövidítése sokak ellenérzését kiváltotta),

(2) szóalkotás (ahol a fő nehézség az elterjedés kérdése, az *Advocate-General* kifejezés uniós kontextusban *főtanácsnok*nak és nem *főügyész*nek fordítandó, bár új szó lévén, ez nyilván nehezen nyer elismertséget, hasonló helyzetben van a *Rules of Procedure*, ami pedig itt nem *házzsabály* vagy *ügyrend*, hanem *eljárási szabályzat*),

(3) illetve az eredeti megtartása (ami gyakorta kiváltja a nyelvművelés és akár a közfelfogás elítélő reakcióit, bár sokszor ez a legprecízebb megoldás, mint a *monitoring* esetében is, ahol az *ellenőrzés, felügyelet, nyomon követés* nem fejezi ki a gyakran magyarban is használt *monitoring* szó teljes jelentéstartalmát). Uniós kulturális reália a *directive* is, amit még ma is sokan, főleg a sajtónyelvben, *direktív*aként emlegetnek *irányelv* helyett, amihez persze hozzájárulhat e szó konnotatívabb alakja is.

A rövidítések megalkotása is fontos problémája lehet az uniós terminológiának. Itt alapvetően két eset lehetséges: ha van bevett rövidítés a magyarban (pl. *WTO* vagy *ENSZ*), akkor nyilván ehhez kell ragaszkodni, ha nincs, akkor meg kell nézni, hogy a többi nyelv az angol vagy francia eredetit tartja-e meg vagy saját rövidítést kreált (pl. *ATA-egyezmény*, de *HOPE*, *EMOGA*, *KBER*). Előfordul, hogy valamit nem rövidítünk magyarul egybeesések miatt: az angol *UK* (*United Kingdom*) magyarul *Egyesült Királyság* (különben egybeesne alakilag az *Európai Közösség* rövidítésével), az *Európai Bizottság*ot sem érdemes rövidíteni, mivel az *EB* bevetten az *Európai Bíróság*ra utal.

A helyesírás fontos meghatározója a fordítási-terminológiai munkának – a tolmácsok legalább a kérdéskör ezen részének terhéértől megmenekülnek. Sokszor rossz helyesírású alakokkal kellett megküzdeni (sokáig élt az *Európai Atomenergia Közösség* a kötőjeles forma helyett), vagy akár olyan kifejezésekkel, melyeket épp helyesírási szempontok miatt kell átgondolni: pl. a *Management Committee for Cereals* típusú bizottságnevek esetében a *Gabona Irányítóbizottság* kétségkívül nem volt jó megoldás, legfeljebb szóban (az analóg magyar *Téj Terméktanács* meglete ellenére sem), így született a *Gabonapiaci Irányítóbizottság* megoldás. Az

intézménynevek nagy- vagy kisbetűvel való írása sem egyszerű, és mivel az Unió számtalan bizottsággal rendelkezik, ez újra és újra problémaként jelentkezik. A nagy intézményeket egyértelműen nagybetűvel írjuk (pl. *Európai Parlament*), de a kisebb jelentőségű, ráadásul igen gyakran nagyon hosszú nevűeket érthető okokból nem (pl. *Standing Committee on Medicinal Products for Human Use on the Adaptation to Technical Progress of the Directives on the Removal of Technical Barriers to Trade in the Medicinal Products Sector*, magyarul: *a gyógyszerkészítmények ágazatában a kereskedelem technikai akadályainak felszámolásáról szóló irányelveknek a műszaki fejlődéshez történő hozzáigazításával foglalkozó állandó bizottság*).

Itt kell megemlíteni az Unió pénznemének politikai kérdéssé vált helyesírását. Magyarul hosszú évek óta él az *euró* forma, ám a 98/974/EGK rendelet előírja, hogy a szót valamennyi nyelven (eltekintve az írásrendszerből adódó kivételektől, ld. görög) *euro* formában kell használni (tekintettel a bankjegyre és a pénzermékre is), és erre az Unió sok ezer oldal lefordított jogszabályszöveg után hívta fel a figyelmet a csatlakozás környékén. Mivel a magyarban az ékezetnélküliség a helyesírási hagyományok szerint nem jó megoldás, illetve tekintettel az *euró* forma elterjedtségére, a hivatalos álláspont elvileg ennek megtartása volt. Az ügy a 2004-ben csatlakozottak közül nem is csak a magyarokat, hanem pl. a letteket, máltaiakat is érintette, akiknél nem is csupán ékezet szintű eltérésről volt szó. Végleges hivatalos álláspont még nem született, de az Unió azt az elvet kívánja érvényesíteni, hogy az *euro* alakot kell használni, toldalékolásban természetesen az ékezet használható.

5. A terminológiai egységesség jelentősége

A szakszöveg saját koherenciájának és az egy szakterülethez tartozó szakszövegek egymás közötti koherenciájának általában egyik legfontosabb tényezője a szakmai nyelvhasználat, vagyis alapvetően a terminológia egységessége, hiszen ez biztosítja a megértést a szakmai közösség tagjai között, illetve akár laikusok számára is. A szakterminológiák fő problémája, hogy térben, időben változnak (sokszor maguk is fordítással kerültek be az adott nyelvbe), tehát teljes egységességre nem lehet törekedni, de azok túlnyomó része általában azonos egy-egy szakterületen belül. A fordított szakszövegekben ugyanígy a koherencia megvalósítása, vagyis többek között a terminológiai egységesség a cél. Ez elérhető részben előzetesen, részben utólag: a fordítást megelőzően a problematikusabb kifejezések esetében előzetes terminológiai kutatást kell folytatni, ám olyan értelemben a fordítás után is zajlik terminológiai egységesítés, hogy a fordítási folyamat során felmerülhetnek szempontok, melyek az előzetesen tisztázott terminológia megváltoztatását, vagy alkalmilag eltérő használatát eredményezik.

Az emberi tényezőnek köszönhetően a teljes egységesség nemigen lehet teljesen garantált, de a fordítástámogató eszközök, a fordítói memória használata éppen ebben jó szolgálatot tehet (különösen a terminológiailag annyira kötött szövegek esetében, mint az uniós joganyag). Sajnálatos, hogy az IM-ben folyó munka során is csak korlátozottan (főleg az elsődleges joganyag fordításánál) lehetett igénybe venni a fordítói memóriát, jelenleg pedig a Bizottság nem

bocsát külső fordítói rendelkezésére feltöltött fordítói memóriát, csak intézményen belül használja ezeket.

Az uniós terminológia és szövegek egységességének jelentősége márpedig igen nagy: mivel a jog csak nyelvben létezik, és itt igen nagyrészt jogszabályok érintettek, a nyelvi eltérések jogi eltérésekként jelentkezhettek, tehát mind más uniós szövegekkel, mind a nemzeti jogi szövegekkel alapvető fontosságú a koherencia. Mivel pedig valamennyi további uniós szöveg elvileg a jogszabályokra épül, és mindezek közt az egységes terminológia teremt kapcsolatot, valamennyi uniós szöveg fordítójának jóváhagyott, egységes terminológiát kell követnie. Előfordul persze, hogy valaki nem ért egyet kifejezésekkel, amit a mai napig sok vita bizonyít (a HUTERM fórumon is), de jó tudni, hogy például a legtöbb IM-ben alkotott kifejezés mögött jogi, szaknyelvi, nyelvi és kulturális szempontok figyelembe vételével kötött kompromisszumok vannak, mely szempontok között a legfontosabb a minél pontosabb értelmezés.

A régi nyelveknek évtizedeik voltak az uniós terminológia létrehozására, az élnyelvbe való integrálására, nekünk a csatlakozás előtt ténylegesen csak 4–5 év, tehát a folyamat nem lehetett természetes, és ilyen eredményt nem is méltányos számonkérni. Az uniós terminológia folyamatosan bővül és változik – bár még jó ideig nem fog elavulni a Termin sem –, és a magyar a csatlakozás óta ennek a folyamatnak már aktívabb, természetesebb részese. Épp ezért fontos a dialógus az érintettek között, akár a HUTERM, akár a jövőben remélhetőleg hivatalosabb keretek között megvalósuló egyeztetések révén, hiszen nem szabad, hogy a természetesebb folyamat ismét kontrollálhatatlan, kaotikus eseményeket jelentsen.

6. Az uniós intézmények és a terminológiai, fordítási tevékenység

A nyelvi közvetítésben érintett szakmák fontosságának elismerése az EU-ban a kezdetekre megy vissza: a legelső közösségi rendelet (1/1958) az Európai Gazdasági Közösségben használandó hivatalos nyelvekről (akkor: német, francia, olasz, holland) szólt. Ezek száma minden egyes csatlakozással bővült, valamennyi csatlakozó állam nyelve bekerült a hivatalos nyelvek közé, de vannak kivételek: például Luxemburg lemondott a letzeburgischról, Belgium a flamandról, az ír szerződési nyelv, de nem hivatalos nyelv (tehát csak az alapszerződések készülnek el ír nyelven is). A hivatalos nyelvek egyben munkanyelvek is, de gyakorlatilag csak az angol, német, francia az, a dokumentumok főleg angolul készülnek, kb. 20%-ban franciául, nagyon kevés németül, és a többi nyelven legfeljebb a csak az adott országot érintő dokumentumok. Mindenesetre az, hogy minden újabb korlátozás ellenére még mindig rengeteg anyag fordítandó a hivatalos nyelvekre, hatalmas hivatali apparátusokat és anyagi forrásokat vesz igénybe, a ráfordított költséghez képest gyakran kétes minőségű kimenettel, és e tekintetben a további bővítések sem túl biztatóak. Az az érv például nem egészen releváns, hogy a mezőgazdaságra fordított uniós kiadásokhoz képest elenyésző a nyelvi közvetítés uniós polgáronként nagyjából évente egy eurót

kitevő költsége; egy idő után az Uniónak, pragmatikus alapokon, talán gyökere-
sen át kell majd gondolnia nyelvpolitikáját és ennek megvalósítását.

Az EU következő intézményei rendelkeznek saját fordítószolgálattal, egyben
tehát magyar munkatársakkal is (ezek a legtöbb esetben szabadúszó külső mun-
katársakat is alkalmaznak, akik nagyrészt a már említett közbeszerzési pályáza-
tokat elnyerő fordítóirodákon keresztül dolgoznak, kisebb részben egyénileg):
Európai Bizottság (Luxembourg, létszámát tekintve a legnagyobb), Európai
Parlament (Luxembourg), Tanács (Brüsszel), Európai Bíróság (Luxembourg,
kizárólag jogász végzettségű fordítókkal), Európai Központi Bank (Frankfurt),
Számvevőszék (Luxembourg), Európai Beruházási Bank (Luxembourg). Az
Unió fordítószolgálattal nem rendelkező szerveinek, ügynökségeinek fordításait
a luxembourgi székhelyű Fordítóközpont (CdT) végzi.

A három legnagyobb intézménynél gyakornoki lehetőséget is nyújtanak,⁷
határozatlan időre szóló tisztviselői kinevezést az Unió az EPSO fordítói ver-
senyvizsgáját sikeresen teljesítők számára kínál, illetve egy-egy ország csatlako-
zásáig úgynevezett *auxiliaire* státuszban alkalmaztak onnan fordítókat, azt
követően pedig *temporaire*-ként, határozott idejű szerződéssel. Mivel az első
EPSO-versenyvizsgák eredménye igen sokára született meg, számos intézmény-
nél az ott foglalkoztatott magyar fordítók nagy része *temporaire* volt. A felvétel
alapfeltétele fordítóknál egyébként egyeteminek megfelelő végzettség, továbbá
két uniós nyelv ismerete. A fordítói végzettséget vagy tapasztalatot sajnos nem
írják elő, ami valószínűleg sok esetben oka a gyengébb minőségű szövegek kelet-
kezésének.

Bár a magyar fordítói osztályok aktívabb terminológiai tevékenysége sajnos
még csak újabb keletű, meg kell említeni, hogy az Unió egyébként mindig is
élen járt a világban folyó terminológiai tevékenységeket illetően. A Bizottság
által az IATE létrehozását megelőzően fenntartott Eurodicautom⁸ a világ
legnagyobb többnyelvű adatbázisa, valamennyi 2004 előtti hivatalos nyelven,
illetve időnként további nyelveken is több mint 7 millió szócikkkel, 400 ezer
rövidítéssel, több mint 2 millió meghatározással – ezt természetesen távolról sem
közelíti meg a körülbelül 23 000 szócikket tartalmazó Termin, de vegyük figye-
lembe, hogy az Eurodicautom több évtized munkájának gyümölcse, egyelőre
tehát behozhatatlan a régi tagállamok előnye.

Jegyzetek

¹ A 2004. május 1. előtt és azt követően készült magyar szövegek a további hivatalos
nyelveken készült szövegekkel együtt (kétnyelvű megjelenítési lehetőséggel) elérhetők
az *EUR-Lex* adatbázisban: <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/en/index.htm> (a <http://europa.eu.int/celex> címen elérhető korábbi *Celex* adatbázist nem frissítik 2005. január
óta). Ha egy 2004. május 1. előtti magyar szöveg itt nem szerepel, akkor az vagy nem
volt fordítandó, tehát hivatalos magyar nyelvű változata nincs, vagy a feltöltés késik, és
addig a szöveg a *CCVista* adatbázisban (tagjelölt országok jogszabályfordításainak
adatbázisa azok csatlakozásáig) található meg: <http://ccvista.taie.be/download.asp>.

- ² Az alapszerződések fordítása elérhető a www.im.hu/?katid=95&id=124&lang=hu címen, a 2004. évi csatlakozási szerződés a www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/kulpolitikank/Europai_Unio/Dokumentumok/csatlakozasi_szerzodes.htm címen, az Alkotmány magyar szövege pedig a <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/cg00087-re02.hu04.pdf> címen.
- ³ *Inter-Agency Terminology Exchange*, bevett magyar elnevezése egyelőre nincs
- ⁴ <http://groups.yahoo.com/group/HUterm/>, bejelentkezés: rgulyas@europarl.eu.int
- ⁵ Korábban: www.eujogszab.hu, jelenleg: www.mobidic.hu/eujog
- ⁶ A segédanyagok elérhetők a www.im.hu/?katid=99&id=128&lang=hu címen. Hasznos tudnivalókkal szolgál még az OPOCE Intézményközi kiadványszerkesztési útmutatójának (*Interinstitutional Styleguide*) szintén az IM-ben készült magyar változata is, ám ennek egyelőre még csak angol eredetije érhető el a http://publications.eu.int/others/code_en.html címen; illetve szintén az IM koordinációjában készült az *Eurovoc* nevű, az uniós jogszabályok kulcsszavazására használt thesaurus magyar változata is: http://publications.eu.int/others/code_en.html.
- ⁷ Bizottság: http://www.europa.eu.int/comm/dgs/translation/workingwithus/traineeship/index_en.htm, Parlament: http://www.europarl.eu.int/stages/regtrad_en.htm, Tanács: <http://ue.eu.int/showPage.asp?id=321&lang=en&mode=g>
- ⁸ <http://europa.eu.int/eurodicautom/>

Irodalom

- Bart I., Klaudy K. 2003. *EU-fordítóiskola*. Budapest: Corvina.
- Az Európai Unió hivatalos kifejezéstára*. 2004. Vezető szerk. Várnai J. Sz. Budapest: Morphologic–SZAK Kiadó (CD-vel)
- Elektronikus jogi adatbázis*. 2004. Budapest: HVG–Orac.
- Európai uniós terminológiai szótár*. 2005. Főszerk. Várnai J. Sz. Budapest: Akadémiai Kiadó. (CD)
- Somssich R., Varga K. 2001. Egységesség és terminológia a közösségi joganyag fordításában Magyarországon. *Terminologie et traduction* No. 2. 58–81.
- Várnai J. Sz. 2004. Az európai uniós terminológia magyar nyelvű egységesítése. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és Szakfordítás*. 64–78.
- Várnai J. Sz., Számadó T. 2004. Előszó. In: *Az Európai Unió hivatalos kifejezéstára*. Vezető szerk. Várnai J. Sz. Budapest: Morphologic–SZAK Kiadó, vii-x.

A legfontosabb internetcímek

- Az Európai Unió honlapja: <http://europa.eu.int>
- *Eurodicautom*: <http://europa.eu.int/eurodicautom>
- Az Igazságügyi Minisztérium munkatársai által készített terminológiai adatbázis (*Termin*): www.mobidic.hu/eujog
- *EUR-Lex* (uniós jogszabályszovegek az EU hivatalos nyelvein): <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/en/index.htm>
- *CCVista* (tagjelölt országok jogszabályfordításai): <http://ccvista.taie.be/download.asp>
- Az alapszerződések magyar fordításai: www.im.hu/?katid=95&id=124&lang=hu
- A 2004. évi csatlakozási szerződés: www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/kulpolitikank/Europai_Unio/Dokumentumok/csatlakozasi_szerzodes.htm

- Az Alkotmány magyar szövege: <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/cg00087-re02.hu04.pdf>
- Az IM segédanyagai uniós szövegek magyarra fordításához (*Ígőszabályok formája, Útmutató, Vademecum*): www.im.hu/?katid=99&id=128&lang=hu
- *Intézményközi kiadványszerkesztési útmutató (Interinstitutional Styleguide)*: http://publications.eu.int/others/code_en.html
- *Eurovoc*: http://publications.eu.int/others/code_en.html
- *HUTerm*: <http://groups.yahoo.com/group/HUTerm/>, bejelentkezés: rgulyas@europarl.eu.int

Gyakornoki lehetőségek:

- Európai Bizottság (Luxembourg): http://www.europa.eu.int/comm/dgs/translation/workingwithus/traineeship/index_en.htm
- Európai Parlament (Luxembourg): http://www.europarl.eu.int/stages/regtrad_en.htm
- Európai Tanács (Brüsszel): <http://ue.eu.int/showPage.asp?id=321&lang=en&mode=g>

Jelentkezés a 2006/2007-os tanévre
EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM,
BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KAR
FORDÍTÓ- ÉS TOLMÁCSKÉPZŐ KÖZPONT

Társadalomtudományi és gazdasági szakfordító
és tolmács szakirányú továbbképzés
AB nyelvi kombinációban

Európai uniós konferenciatolmács szakirányú továbbképzés
AB és ABC nyelvi kombinációban

Európai uniós szakfordító szakirányú továbbképzés
AB és ABC nyelvi kombinációban

Információ:

ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központ

Eiler Miklósné, irodavezető

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F 1. emelet 9-11.

Telefon: 4 116500/5894, Fax: 4 855217,

E-mail: aeiler@ludens.elte.hu

Honlap: www.ftk.hu (jelentkezési lapok letölthetők)

AZ ELTE BTK FORDÍTÓ- ÉS TOLMÁCSKÉPZŐ KÖZPONTJÁNAK KIADVÁNYAI

Könyvek

Kinga Klaudy 2003. *Languages In Translation. Lectures on the Theory, Teaching and Practice of Translation. With Illustrations in English, French, German, Russian and Hungarian.* Budapest: Scholastica. 473 pp. ISBN 963206839 4

Klaudy Kinga (szerk.) 2003. *Fordítás és tolmácsolás az ezredfordulón.* 30 éves az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Központja. Tanulmányok, visszaemlékezések, tanárok és hallgatók névsora. Budapest: Scholastica. 187 pp. ISBN 963 8614137

Láng Zsuzsa 2001. *Tolmácsolás felsőfokon.* A hivatásos tolmácsok képzéséről. Budapest: Scholastica. 2002. 212 pp. ISBN 963 86 86141 2 9

Horváth Ildikó – Szabari Krisztina – Volford Katalin 2000. *Fordítás és tolmácsolás a világban.* Oktatási segédanyag fordító- és tolmácsképző intézetek hallgatói számára. Budapest: FTK. 216 pp. ISBN 963 463 375 7

Szabari Krisztina 1999. *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába.* Budapest: Scholastica. 141 pp. ISBN 963 85912 8 5

Klaudy Kinga (szerk.) 1999. *A magyarországi fordító- és tolmácsképzés 25 éve.* Budapest: Scholastica. 125 pp. ISBN 963 85912 5 0

Klaudy Kinga 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe.* Budapest: Scholastica. 208 pp. ISBN 963 85912 6 9.

Klaudy Kinga 1999. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába.* Angol, német, orosz fordítástechnikai példatárakkal. Budapest: Scholastica. 285 pp. ISBN 963 85912 7 7

Kinga Klaudy – János Kohn (eds.) 1997. *Transferring Necessity. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting.* Budapest: Scholastica. 570 pp. ISBN 963 85281 5

Kinga Klaudy – José Lambert – Anikó Sohár (eds.) 1996. *Translation Studies in Hungary.* Budapest: Scholastica. 208 pp. ISBN 963 85281 2 5

Folyóirat

FORDÍTÁSTUDOMÁNY Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből. Budapest: Scholastica. ISSN 1419 7480 eddig megjelent: 1999/1,2, 2000/1,2, 2001/1, 2, 2002/1,2, 2003/1,2, 2004/1,2, 2005/1.

A fenti kiadványok megvásárolhatók:

Eiler Miklósné

ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központ

Budapest, 1088 Múzeum krt. 4. F épület.

Telefon: 4 116500 /5894 – Fax: 4 855 217

E-mail: aeiler@ludens.elte.hu Megrendelőlapok letölthetőek: www.ftk.hu